

Dr. MARIJAN TKALČIĆ

Inv. Nr.
534/86

GENERACIJE I ZBIVANJE

(NACRT FILOZOFIJE STVARALAŠTVA)

PREŠTAMPANO IZ "GLASNIKA JUGOSLOVENSКОG PROFESORSKOG DRUŠTVA", ZA JANUAR 1940. KNJIGA XX, SV. 5

BEOGRAD

1940

BEOGRAD

Za štampariju „ZORA“ Kosmajaska 24 — Tel. 29-920
Bogomir M. Jovanović, štampar, Pop Lukina ulica 4.

1 9 4 0

GENERACIJE I ZBIVANJE

(Nacrt filozofije stvaralaštva)

Zbivanje se ne zameće, ne raspliće se i jedra bez sudjelovanja čovjekova: stanja i događaji, postojanje i nastajanje nisu izvan dohvata ljudskih stvaralačkih moći. U djelima i ustanovama stječu se njihovi utjecaji, iz djela i ustanova izviru i novi pokreti određenih učinaka i određena smjera. Zbivanje je samosazdano: stvara sve, stvara i sebe, ono je vječno pokretljiva, neustavljiva i nikada dovršena srž svega, ono je prava i istinska zbilja. I nema zbilje izvan njega, nema neki ukrućen, vanvremenski, nedohvatljiv »svijet po sebi« koji ne bi bio nanos *nedovršena zbivanja* — što se taloži i smiruje, ali i uzbuđuje i pokreće. »Svijet po sebi«, onaj završen, »transcendentni« svijet je kristalizovano zbivanje, neko samosvojno, »neodnošljivo« stanje u kome se zameo pokret, koji ga otapa, rastvara, nosi i pretvara u »događaj«. Nedovršeno zbivanje i potrza tu »*stopljenost svih suprotnosti*«, unosi taj u sebe uvijeni svijet u vremensko događanje, u pokret, a time se i samo sve više raspliće, pročlanjuje, jača i prelazi svoje dotadašnje granice. Tako zbivanje stalno preobrazuje svoj ostvaren lik, oslobada stvaralačke moći, proširuje i produbljuje područje ljudske djelotvornosti, a razbija obruč vanvremenske stege, neumitne sudbine i nadzbiljske, nadljudske nužde. A što se čovjek više oslobada od stranoga i nametljivoga, što je slobodniji i djelotvorniji, to se sve više veže o svoje djelo, o svoju stvarnost.

Rasterećući se po svom unutrašnjem pozivu od nužde i sudbine, od onoga neodnošljivoga i nepodnošljivoga, razmahuje sve složenije, sve prodornije zbivanje, dopunja i sebe, izivljava se u rušenju i gradnju, postaje slobodan, spreman na sve. Ta sloboda ipak nije samo bezobzirna i raspuštena, jer je usmjerava životni zadatak i sređuje unutrašnji red njegova ostvarivanja. I sve dotle dok čovjekom ne ovlada neugašljiva mržnja na život, dok se ne odreče i svijeta i sebe, izgrađivaće životni zadatak njegovo obličje iz cjeline svih njegovih mogućnosti. Tako se čovjek neodjeljivo i djelotvorno povezuje i združuje sa svojom

stvarnošću: međusobnim utjecajima i sprečavanjima oblikuje, prekraja i pokreće čovjek stvarnost i stvarnost čovjeka.

Pitanje o stalnom odnosu između čovjeka i svijeta, *subjekta i objekta* sigurno nije dobro formulirano, odvodi od prava problema. Podemo li od samoga zbivanja, to ono ne sadrži čovjeka i svijeta kao dvije posebne, gotove komponente koje bi ga gradile kao svoju rezultantu. Naprotiv, i jedan i drugi upravo proizlaze iz zbivanja, njegove su promjenljive tvorevine. Odnos između čovjeka i svijeta tad nije ni autonomni razvitak dviju osobitih sfera — *duha i materije*, koje bi tek prigodice ili opet stalno dolazila u neki površniji ili dublji dodir i susretanje. U nedovršenom i složenom zbivanju nerazdruživo su i djelotvorno srasli čovjek i svijet kao promjenljivi momenti njegove unutrašnje napetosti. Zbivanje izgrađuje čovjeka i svijet: ni čovjek ni svijet nisu stalni i isti *elementi* u kojima su stopljene suprotnosti, nego su isprepletane, premetljive i u sebi napete *cjeline*.

Spoznajno-kritičko stajalište koje cijepa nerazrješljiv splet nedovršena zbivanja na subjektivno i objektivno područje da bi onda teoretski rekonstruiralo njihovu međusobnu upućenost, podudaranje, a i razilaženje — polazi od nametljiva doživljaja da postoji posebno jedinstven subjekt koji promatra, spoznaje i djeluje, da postoji i samosvojan skup fenomena, objekata i stvari. Takvo gledanje i ne dopire do prave zbilje, a svojom rekonstrukcijom ne samo što prekriva iskonsko zbivanje nego gradi upravo na onoj, transcendentnoj nuždi, koja ostaje nedohvatljiva, ma koliko je i poricalo kao predmet ljudskoga spoznavanja i prepuštalo slobodnom, ali spoznajno opravdanom *vjeronanju*. Spoznajna teorija tako ne dohvaća upravo posljednjih temelja našega spoznavanja, pa joj dosljedno i subjekt i objekt — duh i materija, čovjek i svijet — uviru u »ono drugo«, rastaču se, gube svoje orise, izmiču svakom određenju: *transcendira i subjekt i objekt u neodredljivu beskonačnost*.

Spoznajno-teorijsko raščlanjivanje obično se javlja u svako već sazrelo doba koje je premašilo vrhunac svoga stvaranja, koje se ugotavlja i osvještuje, koje ispituje podrijetlo, utjecaj i doseg vjeronanja, znanja i domišljanja, opravdava značenje nužde, zakona i vjerojatnosti. U to se »refleksivno« doba izgrađuje osobito, »srednje«, teoretsko područje između »nespoznatljivoga« s jedne i »prednaučnih spoznavanja« s druge strane, traže se i preispituju nepromjenljivi principi i metode naučnoga istraživanja da bi se utvrdila »objektivna«, čista istina. Ta srednja sfera »čiste teorije« sve se više osamostaljuje i proširuje; principi naučnoga spoznavanja postaju principima same zbilje, šta više, metode istraživanja i predviđanja svih pojava i događaja, sredene i provjerenе »činjenice« postaju jedinom zbiljom. U takvoj zbilji nema iznenadenja, nema ni stvaranja — sve se vječno vraća i ponavlja. *Nauka i njena »zbilja« otudile se životu.*

I mnogi smjerovi moderne psihologije polaze od čistih subjektivnih akata i psihičkih funkcija kao osobitosti i vlastitosti ničim dodirljive ljudske duševnosti. Bar viši slojevi spontane duševnosti, iako upućeni i upereni na različite predmete i fenomene, ne mijenjaju se u svojoj biti — predmeti i sadržaji na njih ne djeluju. I kao da je aktivna jedino svijest. Svijest kao niz akata i sreden skup funkcija gradi predmete, daje im svoj biljeg, stvara svoj svijet prema svojim principima i svrhama.

Pa i oni biologijski, ekonomijski i materijalistički nazori koji ne priznaju samosvojnost psihičkih akata i funkcija, nego ih smatraju kao zapise, tragove i produkte raznih utjecaja životne sredine, ekonomskih odnosa, gibanja i razvitka samonikle materije — polaze sa ličnog spoznajnoteorijskog stajališta kao i funkcionalna psihologija i idealistički filozofemi. Razlikuju se po tome, što je sad težište u objektu. I tu je odlučnije ono što se u sebi ustalilo, i tu kao da je stalnost i stanje starije, aktivnije i vrednije od događaja — *kao da sve događanje teče prema smirenom savršenstvu, kao da je zbilja ili u čistoj djelatnosti bez djelotvornosti ili u vječno nepokretnom postojanju.*

Iako se upravo »odnos« između subjekta i objekta najradije uzima kao tip po kome se predvaja zbilja u svim njezinim sferama, iako se na prvi pogled čini da je taj odnos logički najprozniji — ipak se ne može objasniti nijednim formalno-logičkim principom: ni identitetom, ni kauzalitetom, ni teleologijom, pa ni općom njihovom »dialektikom«: toliko je složen, toliko u sebi nedovršen i djelotvoran.

Ako se taj odnos i ne može prozrijeti logičkim principima kao neka ustaljena veza, to ta nemoć formalne racionalnosti nikako ne opravdava »intuitivno« poniranje do neke »metalogičke«, »iracionalne«, »nesvjesne« djelatnosti, koja navire i kida mrežu logičkih odnosa i principa. Iracionalizam, premda opreka racionalizmu, pak drži da je receptivna i formirana »teoretska funkcija« mjera svih stvari, da bi kao i racionalizam izmakao posljednoj granici svakog spoznavanja, gdje se ono premeće u spontanu, formativnu »funkciju djelovanja«. Ili zar iracionalno čovjekovo slijevanje sa svijetom, upravo istovjetnost njihove suštine, zar to »mističko jedinstvo« ne usvaja i opravdava onu neumoljivu nuždu po kojoj ni svijet ni čovjek ne mogu biti drukčiji no što jesu: sad i uvijek? I tu radije uviranje u vanvremensku stopljenost i jedinstvo svih suprotnosti, nego opasnost i napetost novoga događaja, novoga stvaranja.

Tako se i racionalno i iracionalno utječu vanvremenskom, usebljenom i nadzbijskom — ono je prava supstancija, u sebi zadovoljena i sredena cjelina. Ovaj svijet nepreglednoga mnoštva pojava i gibanja tek je njen atribut, — a ko će dokazati da nije pričina i obmana? U čemu je sad pravi smisao i zadatak spoznavanja? Zadatak je spoznavanja da ovo mnoštvo pronikne van-

vremenskim principima, da iz njih izvede varljivo događanje, gibanje i pokretanje, i da ga skrene i vrati nepokretnom iskonu. Po tom svom zadatku postaje spoznavanje univerzalnom i najbitnijom čovječjom funkcijom: *čovjek je biće koje spoznaje, a po tome i postoji*. Svi pokreti i nisu njegovi, ne pokreće se on sam — »nešto« ga tek poziva i prima.

Logika spoznavanja izgrađuje »naučljivu tehniku« kojom čovjek svladava sve što traje, što se vraća, što se ponavlja, što se pribrajanjem razvija — ali ne dohvata zbivanja, ne prozire »taktike ostvarivanja« kojom se zamisao utjelovljuje u svom materijalu.

Splet između čovjeka i svijeta i nije drugo no nedovršeno zbivanje, u isti mah: postojanje i nastojanje, propadanje i gradnje, umiranje i radanje. Zbivanje je i svijet: sva stanja, sva gibanja, sva djelovanja, zbivanje je i čovjek: svi nagoni, interesi, navike, sve akcije i reakcije. Čovjek i svijet zajedno grade »napet splet«, stalno se razračunavaju: srašćuju i udaljuju. Zbivanje stvara i samo sebe — svagda iznova nadilazi samo sebe, grana se, proširuje se i produbljuje, uvijek je aktuelno, *savremeno*. Čovjek i svijet su prisno srašćeni suvremenici: svako doba ima svoje odnose i svoje ljude, svoju vlast i svoje bezvlašće, svoj poredak i svoju misiju, svoju prošlost i svoju budućnost. A sve to i ne postoji samo po sebi, nije usebljeno — ne postoji ni izvan suvremenosti i njezina pokreta, nego se upravo u njoj tek ugotavlja prošlost i ostvaruje budućnost. Suvremenost nije izmjerljiv presjek stalnoga vremenskog tijeka, nego je stvaranje samozadanoga zbivanja. *sudjelovanje te nedjeljive i neodjeljive cjeline u svakom svom momentu*. U svakom istorijskom času sudjeluje čitavo nedovršeno zbivanje, u svakoj konkretnosti prozire se njegova opća tektonika.

Unutrašnja napetost nedovršena zbivanja koje nadilazi samo sebe, »*borbena suradnja*« gotovoga i neostvarenoga, trajanja i djelovanja, prošloga i budućega — pokreće i preslojava i ljudske zajednice, razgrađuje i pregrađuje njihovu ekonomsku, političku i kulturnu strukturu, rastavlja ih i cijepa ili ih sjedinjuje i proširuje. Čovjek se kao pojedinac i kao grupa ili priljubljuje gotovom redu »*prošloga postojanja*« ili se propinje kao nosilac neostvarenih društvenih i kulturnih zadataka. Trajanje i nužda nekoga reda sapinje, ali i smiruje, stvaranje pokreće, ali dovodi i u opasnost. *Nužda i sloboda* dva su središta, dva tabora, dva načina života. U naročito sabranim istorijskim časovima kad se zaoštravaju sve unutrašnje napetosti, kad se polazi do posljednjih krajnosti, kad se razređuje red ugotovljenih stvari, kad zavisijetli nova svijest — *organizuju* se i nosioci stvaralačkih moći, rada se nov, produktivan društveni sloj. Takav sloj donosi aktuelne društvene i kulturne zadatke, ostvaruje njihova aktuelna rješenja, raščlanjuje se u samom sebi, nadilazi i

prelazi sam sebe: njegovi zadaci i njegova rješenja obrazuju nov životni stil čitavoga društva. Ne vjerujem da bi se s pravom moglo osuditi, kad bih takav stvaralački sloj nazvao društvenom »*elitom*«, novom elitom. I zaista se ne radi o broju, nego o kvaliteti, ne radi se o pojedincima, o biološki ili egzistencijalno povezanim grupama, nego o *suvremenom pokretu* u kojemu se tek sabire i formira sloj time što ga usvaja, time što ostvaruje njegov zadatak i tako izvodi svoje doba iz stješnjenosti i pometnje. Nema li uvjerenje da događajima pokreću samo osobiti pojedinci ili krvno srodne, ili egzistencijalno povezane grupe koje vladaju da se održe, svoj korijen u strahu pred budućnošću, u dubokoj životnoj nemoći?

I jedino stvaralaštvo neke elite opravdava rjezinu moć, stvaralaštvo je njezina »istina« koja potiče na solidarnosti i formira novo društvo složenije kulture i obuhvatnije istorijske misije. *U istorijski omeđenom vremenu, od zanošenja novim zadatkom do njegova ostvarenja, organizuje se i djeluje neki društveni sloj da se konačno umoran i iscrpljen razdubi, jer je istrošio svoje stvaralačke moći.* Od naleta prve generacije kad je začeo svoj zadatak, ugledao svoju misiju, prerašćivao zapreke, proživljavao grad u koju će generacijama urezivati crtu po crtu svoje obličje, do nemoći posljednje generacije da obrani svoj opstanak i svoj životni stil od novoga zadatka i nove misije — traje životni vijek svake elite i njene istine. Tek nemoć posljednje generacije nagoni na usebljenost, na nasilje, na borbu za golo održanje koje je već izgubilo svoj pravi smisao. U toj gruboj i nepoštednoj borbi, u tim unutrašnjim trvenjima propadaju i formativne moći životnog stila, a pobjeđuju raskorlačeni, netrpjivi nagoni, koji upravljaju mišljenjem, osjećanjem i djelovanjem i onih najboljih, najizgrađenijih. *Stvaralačka se istina premetnula u nemoćnu laž!*

Stvaralaštvo se oslobada kad zahvaća u ono »transcendentno«, kad uzbuđuje i prostrujava »ono drugo«, ona staložena i stopljena protivurječja, ono tamno dno staroga života. Ali se ono time i veže o svoje djelo, sređuje stvaralačku zajednicu lica i djela u red solidarnoga rada. Nemoć se naprotiv utječe »transcendentnome«, pritvrđuje taj usebljeni stup — temeljac svakoga trajanja i ponavljanja, nasilno steže stvaralaštvo, osiljuje nesolidarnost i podražava svaku vlast koja brani vlastitost i utjecaj svega već ostvarenoga, uobičajenoga. *Stvaralaštvo oslobada unutrašnju aktivnost i ostvaruje red novoga života — nasilje održava izvanjsku nuždu i nesredенost da bi sprečilo neustavljiv hod zbivanja.* Ali zbivanje se ne može ustaviti, stalno nadilazi samo sebe, jača i produbljuje se time što svladava najteže zapreke, najveće otpore. *To nadilaženje samoga sebe i jest onaj suvremen pokret, produktivan zadatak, istorijska misija u kojoj se preobrazuje i čovjek kad je doživljava i ostvaruje i svijet kad u njoj aktivira*

sve što je u njemu bilo stegnuto i skriveno. Tako se izgrađuje *svijet kao djelo*, razrađuje se životni stil, preobražava se i čovjek: u sustvaralaštvu se pobuduju, raščlanjuju i aktualiziraju sve dotada potisnute i zastrte moći. *Zbilja je nedovršeno zbivanje, sve obuhvatnije i djelotvornije stvaranje.*

Promiče tako i odmiče nedovršeno zbivanje u različnim fazama što se na svojim granicama i privlače i odbijaju, slijevaju i omeđuju — obnavlja se u nizu generacija, i to ne bioloških, po rođenju, već onih što se sabiru, zblžuju i povezuju time što nadilaze sve gotovo i stečeno u sebi i oko sebe. Granice su upravo *prijelazi* jedne faze u drugu, jedne generacije u drugu, one su čvorovi i *krize* u kojima se istim naponom završava staro i zamjeće novo. Prošlost i nije završena, nije gotova, u krizi se slijeva s onim još neostvarenim, ali se od njega i ograđuje — premeće se i preobličava, ali i uzmiče i utvrđuje se: prošlost se kao momenat unutrašnje napetosti nedovršena zbivanja »*uvija u sebe*«. U svakom istorijskom momentu *proniču se »uvijanje u sebe« kao zapreka i grada i »nadilaženje samoga sebe« kao produktivan zadatak, misija koja se ostvaruje.* Istorijski momenti su u sebi napeti: stvaraju svoj zadatak, svoje zapreke i svoju gradnju — stvaraju se kao djelo, suvremeni su, u njima se *konkretno* ostvaruje opća *tektonika* nedovršena zbivanja.

I generacije su prijelaz, pokreću se i prekreću, jer zastoja i ustrajanja na nekom presjeku i prosjeku nema. Generacije obrazuju svoje obličje, ritam svoga života, održavaju svoj utjecaj samo po nekoj »*sredini*« između »*uvijanja u sebe*« i »*nadilaženja samoga sebe*«. Presjek je neustaljena i neodređena sredina, a niz presjeka je niz sredina različitih napetosti i djelotvornosti, različna ritma i vijeka. Sve te sredine koje se ustavljaju i određuju imaju svoje opravdanje i svoj smisao kao momenti, faze nedovršena zbivanja. Po tom smislu usređuje se svaka faza, ustavljuje se, reflektira se u sebi, osvješčuje se kao samosvojna, samoodređljiva cjelina. Ipak ta cjelina nije homogena, napeta je i protivuriječna, jer je nedovršeno zbivanje u svakom svom času totalno i suvremeno, u svakom svom času ugotavlja prošlost i ostvaruje budućnost. Samoodređenje *razređuje* tu unutrašnju napetost i protivurječje u ritmičan niz momenta, u *hijerarhičan red*, koji omeđuje se s jedne strane svojim prastanjem, *početkom* svoga vijeka, a s druge strane *zahvatom u budućnost*, predviđanjem svoga posljednjega ispunjenja. Ali zbivanje nema ni početka ni svršetka — samosvojna cjelina tek je njegova prekretnica koja se zaokružuje svojim podrijetlom i svojim posljednjim ispunjenjem, osvješčuje se kao »*konačnost*« između dviju beskonačnosti kao »*izmjerljivost*« između dviju neizmjernosti.

U nizu momenata koji *isključuje* i *izbacuje* napetosti i protivurečje, sređuju se i određuju svi njihovi međusobni »*odnosi*«, iz cjeline gradi se razložan, ravnomjeran, racionalan sistem svo-

jega društva, svoje nauke, morala, umjetnosti, odgoja i filozofije. Izgradujući tako sistem u kome su svi momenti povezani razložnim principima i zakonima, razvija se cjelina u samosvojan »univerzum«, u životni red svoje očitosti i svoje stalnosti. Tu subjekt kao »ja« sređuje objekte kao svoj »svijet«, tu se rada i »mit konačnosti«: metafizički mit o posljednjim principima i pozitivistički mit o iskustvenim podacima.

Medutim isključena napetost stalno zapljuskuje racionalan niz, beskrajno i neizmjereno stalno se uvlači u sve odnose konačne cjeline, upravo, ostaje u njoj kao *nerazrješna i neodjeljiva osnova* svakoga principa, zakona i određenja. Napetost je sve to veća, a cjelina sve nejasnija što su refleksivni akti intenzivniji i obuhvatniji — što se »racionalno« više osamostaljuje, to i ono neodređeno, iracionalno sve više navire i podgriza čitav životni red. Što se cjelina čvršće veže, stroga se zakonitost razilazi i vjerojatnost, očitost se zamućuje, a razvezuju se nova pitanja i nove mogućnosti: *univerzum se pretvara u multiverzum*. Svi se ocrti rasplinjuju. Životni se ritam ubrzava. Uzalud sva stega i zadržavanje: rastvorila se neizmjernost, pokrenulo se samo dno života. Sve se rastače, promiče i raspršuje. Haos. Jedan je vijek dotrao. Nadošla je posljednja generacija!

Preopterećena baštinom, bez nasljednika prolazi ova generacija najtežu, totalnu krizu, susreta prazno, dohvata »ništa«. Na krajnjoj svojoj granici, na rubu svojega svijeta zastaje i odstupa ustrašena pred tim »praznim« ili se opet prepušta i pernosi u »ništa«. Potrzana novim pokretom, nemoćna da ga ponese, uvija se i vraća svom nedokučljivom središtu, svome prastanju. Krug njezina djelovanja sve je tješnji, horizont sve uži, raščlanjenost se stapa, uniformira, a čitav se život izjednačuje. Posljednji smisao takva života je trajanje, njegova posljednja volja je volja za opstankom, za održanjem. Generacija na izdisanju i ne prelazi, isprečava se, i nije suvremena, tek je *današnja*. A ta svakidašnja današnjica proteže se u vječnost, nameće se kao vječnost. Generacija bez svojega zadatka, sva otpor i održanje, mrzi i silom veže svaki pokret, svaki zamah — neplodna i ustrašena, grčevito drži i nepušta pokvarljivu vlast što će je iscrpsti za svoj opstanak, a rasipa ono daleko vrednije što sama nije stekla i stvorila. Generacija na prelomu dviju epoha, dvaju životnih stilova, nemoćna je, bez tvoračke supstancije, a njezin usplahiren i podivljao vitalitet probija kao »nagon za vlašću« u sve »kulturne sisteme« koji presušuju i trunu. *Magija* tromosti i trajanja nameće se svemu: životni se stil politizira, *politika je životni stil posljednje generacije*.

I prenošenje u »ništa« postepeno razgrađuje čitavu izraslu kulturu, a njezin se rastvoren »duh« unosi u »ništa«, hvata ga i zastire, a tako premoćuje strašnu neizvjesnost sutrašnjice. Svaka promjena znači rušenje, tu je svaki pokret ništetan, besmislen i

neizvjesan. A traži se spas i smirenje. Mističko sjedinjavanje s »ništa«, posljednja je metafizička izvjesnost iz koje onemoćao duh ispreda nezbiljsko carstvo smisla i vrednota. U tom *carstvu apsolutnoga duha* stinulo se sve dogadanje, izjednačila izvanjska hijerarhija, sledio čitav svijet. Usebljeno i neuhvatljivo carstvo vrednota ipak se ovremenjuje kao utjelovljenje vječnosti u jednom momentu, u današnjici. Mistička pojava vječnosti u prolaznoj današnjici *mit* je o spasenju od suvremenosti, prenos je u vanvremensko jedinstvo, u nepokretnu stopljenost svih razlika i suprotnosti. Spas u vječnosti otstupanje je od prijelaza, napuštanje prolaznoga svijeta, prepuštanje gruboj sili. Posljednja generacija obuzeta »*nagonom za smrću*« traži svoje produženje u mističkom sjedinjavanju, u mitu koji spasava korištenom iščupan, prelomljen opstanak.

Magička vlast i mistički mit jesu komplementi životnoga stila na prelomu, a kao komplementi se i isključuju i dopunjavaju: dvije su pojava predvojene cjeline. I tek u totalnoj krizi, kad se zaoštravaju, sučeljuju i premeću sve suprotnosti, kad se »na« i »ne« izriču istom riječju, kad se lice i naličje ukazuje istom pogledu, kad *paradoks postaje zbiljom* — objavljuje se i »dialektika« celine. Svakidašnju današnjicu tu udara novo stvaranje koje struji iz »praznoga«, iz »ništa«. U njoj se *premeće* opstanak u propadanje, isprečavanje u raspadanje, u njoj se i ugotavalja *mistika krute sile i magija vječnoga duha*.

Ma koliko se i otstupilo od prijelaza i bježalo od prznoga, ma koliko se i uvijalo u »prastanje«, u »stopljenost svih protivurječja«, ne pokreće se izvan današnjice — uzalud je traženje izgubljene prirodnosti. Sve je i suviše usebljeno da bi bilo solidarno, sve je i suviše promišljeno da bi bilo neposredno. Bez solidarnosti vlast je sveltlašće, bez neposrednosti mit je ideologija: *ideološko sveltlašće i sveltlašće ideologija*.

I dok je zdatak nedovršena zbivanja pokretao čitavim čovjekom, raščlanjivao i uskladivao sve njegove funkcije, obrazovao ličnosti, a ujedno prostrujavao i svim njegovim djelima, dotle se ideologije nameću izvanjski, prijanjaju za čovjeka i njegova djela kao žig, pridobijaju i mame polovičnim rješenjima, priprostim parolama i izvikanim uspesima. Radionicu produktivne ideje zamijenila je tržnica bučnih ideologija — svako nastojanje, svako djelo dolazi na prodaju, postaje robom, ima svoju cijenu. Ideologije se i ne pokreću linijom stvaralačkoga nadilaženja samoga sebe, nego linijom upornoga uvijanja i vraćanja izdušenim životnim oblicima. Ugotovljajući prošlost, razgrađuju osjetljivu raščlanjenost kulturnih područja, okivaju dosljedno prelaženje kroz totalnu krizu, a preporadaju one prošle, smirenije istorijske epohe u kojima nije bilo toliko opasnosti, toliko strujanja. Taj istorizam svih ideologija, to nasilno izjednačenje i kalupljenje, njihova je »*dosljedna nedosljednost*«, nji-

hova nedoraslost i otuđenost suvremenom životu. Sva rješenja, svi uspjesi, čitava ta prurušena stvarnost tek je varka i fikcija, koja će se razići kad nasrnu produktivni pokreti.

U totalnim se krizama još jednom proživljavaju sve faze razvitka, još jednom se biju sve prošle bitke, još jednom se izivljava i preporada u »drugoj mladosti«. Obnavljaju se tako i udešavaju stari sredeni ekonomski, politićki i kulturni oblici, proriče se »veliki povratak«, propovijeda se: nov pozitivizam, romantika, prosvjetiteljstvo, renesansa, humanizam, srednji vijek, klasicizam, paganizam i primitivizam kao jedina rješenja krize u kojoj se nalazi današnjica. Pa i pored tih pokušaja da se čovjek sabere i poveže s nećim objektivnim, nema pravih ciljeva, nego naprotiv, zabuna i uznemirenost još više raste. Iako se različne ideologije međusobno pobijaju i odbijaju, lako se i ukrštavaju i združuju, jer su srodne po tome što sve uzmiću ispred *dosljedna prijelaza* i prolaza kroz krizu. Ideologije su čas netrpeljive, čas opet prevrtljive. Tako i ne obrazuju ni ličnosti ni zajednice, jer se čovjek ne obrazuje onim što mu se nameće, *onim što prima*, nego onim što izlazi iz njegovih najdubljih dubljina, onim što stvara, *onim što daje*.

Borba razlićnih ideologija, borba je za vlast, za sveltlašće, borba je na ulicu, za posljednje pometene i u sebi poćjepane ljude koji u vlasti i uspjehu vide jedini spas i mogućnost svoga opstanka.

Natruli u sebi, osamljeni medu samotnima, iskorijenjeni i bez svoga oblića pribijaju se silnima i nasilnima, drže se vlasti i uspjeha. Vlast je posljednji utjecaj životnoga stila na umoru, u njoj se sabire i opire sva stješnjenost i bespuće nekoga doba. *Vlast je vjera i idol razgradena, samotna čovjeka koji živi medu sebi jednakima, izjednaćenima kao vuk medu vukovima.*

Oprezan i zabrinut, uznemiren, »dinamizira« se posljednji čovjek, razvezuje se i predaje prevrtljivoj pokretljivosti da bi opstao u današnjici, održao nestalnu ravnotežu i odredio svoju »sredinu«. Sve se mehanizira, svodi na prosjek, na srednju vrijednost — *stroj je ideal rastrojena čovjeka.*

Utiru se tako već utrti putovi, ugladuju sitne neravnosti i stalno ponavlja sve predvideno i naućeno. Sve je sistem, broj, sve se obilježava i smještava, jer sve što je u sebi nesigurno i išćupano traži naslov, mjesto i položaj. I tek po tome kao da postaje nešto svoje, i vlastito. *Čovjek sam i nije više vrijednost, njegov položaj njegova je sudbina.* Taj sistem hoće da sredi i svrsta sve djelatnosti, hoće da spoji i zalijepi što se u sebi razišlo i razbilo, hoće da zatrpa onaj strašan bezdan u kome potmulo tutnje sve novi i novi potresi. Zato ujednaći, potkopaj, uništi sve krajnosti da ogradiš »*carstvo osrednjosti*«, vlasti srednjih i osrednjih, stješnjenih i plašljivih što se priljubljuju i održavaju svoj neplodan uticaj. Dinamizam raspršenoga sred-

njega sloja i površna očitost njegovih predviđanja podižu propustljiv nasip, koji još priječi da se ne preliju ona dubinska strujanja i ne preplave sva uređena i izmjerena područja slijepe današnjice.

Ne raspada li se sistem, ne izmiče li život? Ne premeće li se konačno rješenje u neproračunljivo? A sve da i hoće čovjek preuporne današnjice ne može drukčije! Jer došavši do prijelaza mora da i opstane, mora da se priljubi svagdašnjici, koja se probija svojom nuždom — neumitnom i neotklonjivom. Popustiti značilo bi napustiti svoje mjesto, prepustiti vlast značilo bi rastvoriti čitav sistem. Čovjek i svijet se razišli, razdružili se, jer se čovjek — broj razdružio i otudio sam sebi. Razrješen, ali neosloboden, opsjednut magijom »gotovih činjenica« nemoćno održava svoj utjecaj i svoju vlastitost u svijetu uskom i sve užem, što se okreće u sebi, u dijaboličkom krugu bez izlaza.

Prelazno i prolazno »carstvo osrednjosti« ne proživljuje čovjeka, a samo se ne izgrađuje u njegovim stvaralačkim aktima. Čovjek bez svijeta i svijet bez čovjeka upućeni su i vezani tek najtanjom niti: *proračunljivim intelektom i opipljivim podražajima*. A taj hladni intelekt i osjetne senzacije ispredaju i tkaju blistavo tkivo neusadene, iskopnjele »*natstvarnosti*« ispod koje se pomalja ono strano »strašno lice« očaja i neznani.

A svijet-stroj, sve »stvarniji«, uži i nasilniji, ponavlja se iz dana u dan, izdiže se nad čovjeka, zarobljuje ga. Gomilaju se prekobrojni i odbačeni što poriču i ruše, a porobljeni i pogoženi se odriču i sebe i svijeta. Ali ni nihilističko *poricanje*, ni iracionalno *odricanje* ne predruđuju svijeta i ne obrazuju čovjeka, i sami su i svuše proizvod neizdržljiva opstanka na prijelazu.

Ni srednji ni osrednji, ni prekobrojni i porobljeni ne pronose zbilje paradoksalnoga prijelaza, izmiču djelotvornoj napetosti između *svevlašća* koje se čini nesavladljivom zaprekom i produktivnom idejom koja se čini neostvarljivim *zadatkom*. Napetost između ostvarenoga i neostvarenoga srž je stvaralaštva, bez nje presušuje i trune čovjek u sebi, raspada se životni stil, propada jedan svijet.

Ali i to propadanje je moment nedovršena zbivanja koje prevladava svako svoje stanje da bi se vječno stvaralo i ostvarivalo u novim djelima. Bez propadanja nema stvaranja, nema proćlanjivanja, nema obuhvatnijih i cjelovitijih djela. Konačno, šta je to propadanje, šta upravo propada? Nedovršeno zbivanje rastače svoja stanja, rastače njihov temelj: vanvremensku stopljenost suprotnosti — »*Apsolutno*«. Nedovršeno zbivanje unosi svoju napetost u nepokretno i usebljeno Apsolutno, aktivira stopljene suprotnosti koje se time sukobljuju, premeću i aktualiziraju. Apsolutno se ovremenjuje, »*sekularizira*«. Propada usebljenost; prastanje i stopljenost — propadanje je aktualiziranje

Apsolutnoga, *paradoks Apsolutnoga*. Tom sekularizacijom postaje zbivanje djelotvornije, a područje ljudskoga stvaralaštva šire i slobodnije.

Na prelomu dviju epoha kad propada prelomljena cjelina, što se isprečava, aktualizira se i Apsolutno kao zapreka novom stvaranju. Apsolutno, dotada usebljeno i neodnošljivo sračuje s novim stvaranjem, »pohranjuje« se u njemu kao njegova najveća zapreka, postaje »*konstantnom*« nedovršena zbivanja. Prelom nije tako samo završetak i uzmak, nego je i prodor novih stvaralačkih moći, koji obrazuju i »*ističu*« Apsolutno kao svoju postojanu zapreku, kao »*održanje najširega utjecaja svih gotovosti*«. Tu se zato sučeljuju, ali i prožimaju i dvije generacije: posljednja i prva, tu propadaju apsolutna rješenja, a rada se nov zadatak — tu zbivanje postaje cjelovitije, napetije i moćnije.

Dotrajala se cjelina ugotavlja — upire i isprečava — jer je već prožeta novim zadatkom, ali se upravo zato i rastvara, propada i premeće u kaos. *Svevlašće haosa* završetak je unutrašnjega razvitka životnoga stila i krajnji njegov napor da održi svoj utjecaj. Prevladati svevlašće haosa — aktualizirati i pročlanjivati Apsolutno — prva je tema novoga, moćnijega zadatka. Prelom je sukob dviju politika: *svevlašća haosa kao zapreke i stvaralačkih moći novoga zadatka*. Tu se razbija utjecaj svih gotovosti, potiskuje »nagon za vlašću«, tu se nečovječno — čovečje nasilje nad čovjekom premeće u red produktivnoga rada, u solidarnu zadrugu cjelovitih ličnosti. A tako mora i da bude, jer nedovršeno zbivanje donosi samo konkretan, aktuelan zadatak koji može ostvariti, postavlja samo sebi zapreke koje može prevladati. Solidarna zadruga produktivnoga rada, zadruga ličnosti i njihovih djela, nije prazna utopija, nego svagda aktuelno ostvarivanje nedovršena zbivanja. Red i unutrašnja uskladenost te zadruge prvi je čin, »*pračinjenica*« novoga životnoga stila, nove kulture: *nastup je prve generacije*.

Ovu generaciju ne pokreće ni nagon za vlašću, ni nagon za smrću, već stvaralački *nagon za neprepuklom cjelinom*, za totalitetom. »*Totalitet*« nije gotova dogma ili nametljiv sistem, nego je unutrašnja »*tendencija*« nedovršena zbivanja koja se uvijek ostvaruje. Takav totalitet znači zadatak, znači aktualiziranje čitava zbivanja: njegova uvijanja i njegova nadilaženja, u svakom njegovom momentu, u svakom njegovom ostvarenju. Totalitet nije u bogatijem mnoštvu, u rasteњу, nije ni u osvajačkom protezanju neke već ustaljene i pročlanjene cjeline na nova, šira područja, već je u svestranijem i neposrednijem »*sudjelovanju*« ostvarenoga i neostvarenoga, u djelotvornijoj tektonici koja prožima čitavu zbilju i čini je suvremenom.

Suvremenost je ostvarivanje totaliteta kao zadatka nedovršena zbivanja.

Tektonika nedovršena zbivanja, faze njegova nadilaženja samoga sebe, »apriori« je suvremenosti. Iako je »apriori«, nije usebljena, nije nad zbivanjem, nije izvan zbivanja. Ne utvrđuju ga ni metafizičke sinteze, ni ideološke dogme i racionalni sistemi, ti proizvodi svevlašća koji predvajaju zbilju na vanvremensko i vremensko, na općenito i djelomično, na cjelinu i mnoštvo — na dva odjeljenja svijeta. Tektonika suvremenosti i stvaralaštva osnovni je filozofijski problem, zadatak je nazora koje je svijet djelo, nazora koji je iskon životnoga stila: produktivnoga reda, nove nauke, etosa, umjetnosti, odgoja — nove materijalno-duhovne kulture.

Prelom dvaju svjetova je grobnica i radalište, suton i ogranak. Ko pronosi zbilju paradoksnoga prijelaza, ko usvaja nov zadatak, stvara nov svijet, rada novoga čovjeka?

Samosami pojedinci, ugotovljene i razvrstane gomile priljubljuju se svesilnim rješenjima, presušuju i nestaju. Nov svijet i nova čovjeka izgrađuje plodan, cjelovit i djelotvoran sloj koji rada sve nove i nove generacije. Djelotvorna zadruga cjelovitih ličnosti, njen ekumenski pokret ostvaruje nov stil života, suradnik je i prilika nedovršena zbivanja, koje svagda nadilazi samo sebe, sva svoja ostvarenja i sva svoja savršenstva.

